

Kalba, pasakyta atsiimant Vytauto Kubiliaus premiją

The Speech upon Receiving Vytautas Kubilius Prize

JŪRATĖ ČERŠKUTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

jurate.cerskute@lti.lt

<https://orcid.org/0000-0001-7759-0748>

Tą dieną, kai gavau žinią, kad šiemet man paskirta Vytauto Kubiliaus premija, telefonu kalbėjau su lietuvių literatūros vertėja į vokiečių kalbą Claudia Sinnig, spalio pabaigoje apdovanota prestižine Straelener premija už Ričardo Gavelio romano *Vilniaus pokeris* vertimą į vokiečių kalbą. Priėmusi mano sveikinimus, Claudia labai gražiai ir emociškai pasakė: „Bet tai toks grynasis džiaugsmas ta premija! Po tokio didžiulio darbo taip gera džiaugtis!“

Ko gero, negalėčiau pasakyti geriau – tai yra didžiulis džiaugsmas gauti Vytauto Kubiliaus kritikos premiją ir kartu nuostabus jausmas būti apdovanotai namie, gimtajame Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, kuriame 2009 m., įstojus į doktorantūrą, prasidėjo tas dvišakis mano kelias – ir literatūros mokslininkės, ir literatūros kritikės.

Su Vytautu Kubiliumi, deja, šiame gyvenime prasilenkėme, bet mokiausi suprasti literatūrą ir jos raidos procesus skaitydama jo knygas – vis dar prisimenu tą pavasarį VU Filologijos fakulteto Donelaičio skaitykloje, kai skaičiau legendinę Kubiliaus knygą *XX amžiaus literatūra*, iš kurios, kaip vėliau supratau, nesąmoningai išmokau taupiai aprašyti lietuvių autorius rengdama lietuvių lite-

Received: 25/11/2025 **Accepted:** 28/11/2025

Copyright © 2025 Jūratė Čerškutė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ratūros katalogus užsienio leidėjams. Pastaruosius penkiolika metų, tiek, kiek dirbu Šiuolaikinės literatūros, arba buvusiam Kubiliaus, skyriuje Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, vis girdžiu atsiminimus ar smagius kubiliškus išsitarimus, o žmogaus paveikslo dėlionę pamačiau skaitydama atsiminimų knygą apie Kubilių *Nepaklusęs laikui*, – buvo gal antrieji mano doktorantūros metai, kai, spėriai įsisukus publikavimo procesui, teko padėti skaityti korektūrą; prisimenu dalyvavusi ir nuotraukų atrankoje, – tada labai nustebau pamačiusi iki tol nematytas akimirkas iš Kubiliaus skyriaus gyvenimo.

Vytauto Kubiliaus premiją pirmiausia gaunu už savo monografiją apie Ričardo Gavelio prozą. Gavelio, su kuriuo šiame gyvenime aš irgi nesusitikau. Tad tam tikra prasme ir Vytautas Kubilius, ir Ričardas Gavelis man buvo ir lieka žmonės–tekstai, kuriuos pažinau iš jų knygų, iš parašytų sakinių, o ne iš tikro ir gyvo kūno, rankos paspaudimo ar šypsenos.

Besiruošdama šiam savo žodžiui iš naujo perverčiau Kubiliaus dienoraščius, jau minėtą atsiminimų knygą ir netikėtai supratau, kiek daug bendra, nors ir buvo kardinaliai skirtingi žmonės, turėjo Kubilius ir Gavelis – to nepasidavimo sistamai, oraus nenugalėtumo jausmo, laisvės laikysenos ir nuolatinio pasipriešinimo, kuriame, kaip 1979 m. sausio 10 d. dienoraštyje rašo Kubilius, „yra įtūžimo, yra drąsos, yra kategoriškumo“. Greta to – ir ironijos, kandumo, pasitelkiamų vietoj saldaus, abiem autoriaus nebuvusio būdingo sentimentalumo. Ir, žinoma, darbštumo.

Galiausiai, jie abu, kad ir skirtingais būdais, vis dėlto buvo savotiški pilietiškumo mokytojai, aktyviai dalyvavę visuomeniniame gyvenime. Jiems abiem rūpėjo Lietuva ir kova už demokratiją.

Tad man labai svarbu ir reikšminga, kad Kubiliaus premija teikiama Kultūros protesto mėnesį, kai protestuojama jau ne tik dėl kultūros, bet apskritai dėl Lietuvos ir pamatinių vertybių. Šita situacija liudija, prisimenant Gavelio prozą, kad *Jų* emisarų yra visur (ką ir matome), tad reikia kaip niekada išlaikyti blaivų protą, šaltą logiką ir jokiais būdais negalima prarasti budrumo, ypač kai dabar valdžioje žmonės, kuriuos, kaip rašė Gavelis, valdo „tikros valdžios jausmas: kai į visus kitus gali nusišvilpti. Didžiausias smagumas nėra vadovauti ar tvarkyti, didysis smagumas yra niekinti ir mindyti“.

Galvodama apie tai, ką reiškia gauti Kubiliaus premiją, visų pirma galvoju ir ką reiškia būti kritike. Nežinau, beje, ar būčiau ja tapusi, jei ne doktorantūra LLTI, jeigu ne intelektualio instituto atmosfera ir įkvepiantys pokalbiai apie profesiją ir laisvę ją pasirinkti – pasislėpus nuo pasaulio užsiimti moksliniais tyrimais

arba nuolat uždėjus ranką ant literatūros gyvenimo pulso sekti naujų knygų srautus, atpažinti tendencijas, bandyti juose susigaudyti ir dar orientuoti kitus.

Ką tikrai supratau per šituos metus, kad sunkiausia kalbėti apie pačią profesiją ir darbo procesą. (Net ir rašydama šią kalbelę maniausi, kad parašyti apžvalgėlę būtų gerokai lengviau.) Sunkiausia, nes paprasti pasakymai regisi nepakankami, tad visada reikia tvirtis metaforų – kad ir apie tai, kad kritikai ir kritikės yra literatūrą aptarnaujantis personalas (net ir tada, kai aptarnaujamasis vis verkia, kad kritikos nėra), arba kaipsyk priešingai – jie yra tarsi vertėjai ir kartu pasiuntiniai, it tas senovės graikų dievas Hermis. Kalbėdamas apie literatūros kritik(i)ų prievoles, mano mėgstamas J. Hillis Milleris pirmiausia mini buvimą autoriaus pusėje, t. y. kalbėdami apie literatūrą kritikės ir kritikai pirmiausia kalba autoriaus, apie kurį rašo, vardu, net ir tada, kai nepritaria autoriui. Taigi, kritikė / kritikas su literatūra yra susietas amžinu – darsyk pasiskolinsiu Millerio žodyną ir kiek atitrauksiu jį nuo specifinių dekonstrukciniam skaitymui svarbių reikšmių – šeimininko ir parazito santykiu, kuriame iš esmės vienas kitą maitina ir vienas be kito negali.

Per šituos metus, kiek esu literatūroje ir profesijoje, visada it leitmotyvas, liudijantis būtent ne mirtį, o gyvybės siūlą, srovena amžinasis, iš kartos į kartą perduodamas inercijos klausimas: kodėl nėra kritikos, kritika krizėje, kritika mirusi, arba – tikra kritika turi būti publikuojama tik tam tikruose leidiniuose ir t. t. Kaip nuolat net ir apžvalgomis populiariose medijose dirbanti kritikos darbą manyčiau, kad kritika yra, kaip yra ir kritikų, ir kritikių, laimei, net labai gyvų ir gyvybingai rašančių. Galbūt kinta kritikos formos (taip, sykais ir save pagraūžiu, kad nebespėju parašyti tos neva tikrosios recenzijos), informacijos sklaidos kanalai, bet esmė lieka ta pati – įvertinti literatūros kūrinį, užfiksuoti literatūros procesą. Tai amžina, kaip ir kritikės savybių rinkinys: norint būti kritike, man regis, reikia pirmiausia būti gera, jei tik ne geriausia skaitytoja, reikia gero literatūros teorijos ir istorijos žinių bagažo, kontekstų supratimo, smalsumo, atidos, intereso, gyvo nervo, tiesos pojūčio ir drąsos įvertinti. Būti kritike, pasitelkiant J. Hillis Millerio metaforą, reiškia dalyvauti vaizduotės teatre, tik ne iš žiūrovų vietų salėje, o iš užkulisių, profesionalo žvilgsniu stebint ir suvokiant tą visą mašineriją, kuriančią žiūrovus masinantį vyksmą scenoje.

Taigi dar kartą širdingai dėkoju visiems už profesinių darbų įvertinimą, dėkoju visiems ir visoms, padėjusiems parašyti ir išleisti monografiją apie Ričardo Gavelio prozą, dėkoju savo redaktorėms ir redaktoriams už manusius literatūros kritikos puslapius ir sveikinu mus visus su 99-uju Vytauto Kubiliaus gimtadieniu!